

Austraalia eestlaste ajalehes „Meie Kodu” ilmunud ülevaade Punase Lageda ajaloost. Taga-Kaukaasia: Krasnodari krai: Punase Lageda (Estosadok). Eestlaste saabumine külla. Punase Lageda loodus ja kliima. Elatusalad, loomapidamine, jahipidamine. Uue tee rajamine. Koolimaja valmimine (1899). Punase Lageda laulukoor, orkester, näitering, raamatukogu. Anton Hansen Tammsaare ja tema peatumine Punasel Lagedal 1912. Miina Härma. Kaarel Leetberg. Georg Eduard Luiga. Opteerumine Eestisse. Repressioonid. Looduskaitseala loomine (1924). Mesindus. Küla muutmine koorordiks. Tammsaare majamuuseum. Taliolümpiamängud. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Meie Kodu (nr. 27), 21. juuli 1993, lk. 4

„Punase Lageda” ja Tammsaare

Eestlasi pidavat leiduma maailma igas viimaseski kolkas. Miks ja kuidas keegi kuskile on asunud? Põhjused võivad olla väga erinevad. Paljud on pidanud Eesti maha jätma sunniviisil — vangina, küüditatuna või põgenedes. On aga olnud ka vabatahtlikult lahkujaid. Viimased on eestlastele omase vabadusihaga, töökusega ja individualismiga läinud otsima laias maailmas neid rahuldavaid elutingimusi.

Üks osa vabatahtlikult ümberasujaist elavad Kaukaasias Musta mere rannikualadel. Seal on eesti asundused „Salme”, „Sulev”, „Ülem-Linda”, „Alam-Linda”, „Estonia” ja „Punase Lageda”. Esimesed 5 kuuluvad Abhaasia alla, viimane allub Venemaale.

Kuna Abhaasias on praegu iseseisvusvõitlus ja rahutused, on sealt põgenenud 300 eestlast Eestisse („Meie Kodu” 31.3.93). Palju neid veel asundustes elab, on teadmata.

Kui 1863. a. passiseadus andis inimestele Venemaal liikumisvabaduse, asusid paljud perekonnad — eriti Pilstverest, Põltsamaalt ja Suure-Jaanist — otsima „oma saart”.

Läbi raskuste, peatustega Saraatovis, Stavropolis jm. jõudis neist 36 perekonda üle mägede Kbaade orgu „Punase Lagedale”. See asub Kaukasuse peaaheleliku lõunanõlval kaldtasandikul 630 m üle merepinna. Avanenud vaade orgu oli muinasjutuline, haaras ja vallutas kohe saabujate südamed. Kolmest küljest on org piiratud lumiste tippudega mägedest, ainult lõunasse avaneb kiiresti voolava mäestikujõe Mzõmta kitsas org Musta mere poole. Tänu sellele varjatusele on „Punase Lageda” kliima mahe, aasta keskmine temperatuur 10 kraadi C, lund on talvel 3-4 m, päikesepaistelisi päevi on suhteliselt palju. Õhk on puhas ja tervislik.

Eestlased asusid elama jõe mõlemapoolsele kaldale. Tasast maad oli vähe, kuid seda hariti intensiivselt, külvati üheaegselt põllule maisi, ube ja kõrvitsaid.

Nagu ikka uusasukatel oli alguses mitmesuguseid raskusi, seda peamiselt eraldatuse tõttu — kõike vajalikku tuli tuua ratsahobustel üle mägede — kuid ka looduse tujukuste mittetundmisest (lumelaviinid, üleujutused jne.).

Kuid loodus oli ka külalislahke! Toidulauda aitasid rikastada ulukid, keda leidis külluses — kaljukitsed, tuurad (*capra ibex*), karud, piisonid, metssead jm. Õige pea olid paljudel suured seakarjad: need elasid omapead metsas lume tulekuni ja naasisid ise 10-15 km kauguselt koju. Metsas oli sigadele toitu suures valikus — metspirnid, -õunad, -ploomid, magusad kastanid, kreeka- ja sarapuupähklid jm. Edaspidi muretseti mägedesse sobivaid šveitsi lehmi. Need asusid suvel karjuste, enamasti türklaste, valve all alpiaasadele. Seal samas valmistati piimast kaukaasia juustu — väga hinnatud ja maitsvat sulugunit.

1899. a. valmis 53 km-pikkune mägitse Musta mere äärde. See rajati tsaar Nikolai II jahilossi pärast, mis asus „Punase Lageda” lähisel. Selle kitsa ja järskude kurvidega tee ühel küljel on kõrge püstloodis mäesein, mis osaliselt ripub ee kohal; teiselt küljelt alla vaadates näeb sügaval kanjonis vahutavat Mzõmta jõge. Madalmaalt tunud eestlastele oli see ettekujutlematult uudne ja hirmuäratav. Austraalias ringiliikunuile poleks see enam ennenägematu.

Uus tee oli õnnistuseks asundusele. Enam polnud vaja sõita üle mägede vajaliku hankimiseks. 1899. a. valmis „Punase Lagedal” oma koolimaja. Noored õpetajad tulid Eestist. Õnneks olid nad head pedagoogid ja organisaatorid. Asutati laulukoor, orkester, näitering, raamatukogu, Eestist telliti ajalehti ja muud kirjandust. Lapsed käisid Eestis oma õpinguid jätkamas. Elati jõukalt ja armastati oma „Punase Lagedat”. Juba enne Tammsaare saabumist olid eestlased avastanud tema sõnastatud tõe: „tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus!”

A. H. Tammsaare oli „Punase Lageda” uhkus! Ta viibis seal 1912. a. terviseraivil. Asundus, selle ümbrus, sinnaviiv tee — kõik see hakkas kirjanikule meeldima. Ta saatis Tallinna ajalehtedele olukirjeldusi kohalikust elust ja loodusest. Kirjandushuvilistel on teada, et ta kirjutas seal oma võluva miniatüüri „Poiss ja liblik”. „Punase Lageda” oli siis alles 25-aastane, kuid muutus populaarseks eestimaalastele. Seal käisid suvitamas ka helilooja Miina Härma, keeleteadlane K. Leetberg, ja „Päevalehe” toimetaja G. E. Luiga.

1914. a. Suhhumis (Abhaasia pealinnas) peetud Kaukaasia eestlaste laulupeo kava viimistlejaks oli tuntud koorijuht J. Simm.

Kõik hea ja ilus hakkas hääbuma revolutsiooni järel. Kodusõja aegu käisid sealt läbi küll deniikinlased, valgegrusiinlased, Kubani kasakad, rohelised jm.

Eesti Vabariigi loomise järel opteerusid mitmedki tagasi Eestisse.

Sinnajäänuil oli aga suuri kaotusi. Kuigi kõik olid sinna läinud ühtmoodi üle mägede paegu paljaste kätega, represseriti paljusid kulakutena (rikkad võõrast tööjõudu kasutavad talunikud) või lihtsalt eestlastena — seega mitteusaldatavad. Neid saadeti Siberisse kaevandustesse, polaarjoone taha Põhja-Jäämere äärde, Magadani kullakaevandustesse, Kesk-Aasia kõrbetesse jne. Seal lõppes ka enamuse maine teekond.

Kaua seisis „Punase Lageda” ümbrus, mäed ja metsad puutumatuna. Et kaitseda seda puutumatus ja rikkalike haruldaste taimede (üle 3000 liigi), loomade (59 liiki) ja lindude (192 liiki) säilimist, moodustati 1924. a. „Punase Lageda” piires looduskaitseala (64000 ha).

Kuna „Punase Lageda” eriliselt lõhnav ja maitsev mesi ja mesilastepidamine äratas tähelepanu, loodi sinna Üleliiduline Mesinduse Uurimise Instituut eestlaste osavõtul.

Kahjuks kaotas „Punase Lageda” oma intiimsuse pärast II maailmasõda. Looduskaitsele ei pandud enam rõhku. Hakati tööstuslikult kasutama iidseid puid mäekülgedel, ehitati Mzõmta jõe hüdroelektrijaam jm. Arendati turismi. Endistesse suvilaisse, kust omanikud olid kas põgenenud või Siberisse saadetud, paigutati puhkajaid ja turiste tervest N. Liidust. Väike asula muutus oma tervisliku kliima ja ilusa looduse tõttu üleliidulise tähtsusega mägikuurordiks.

1980. a. sai „Punase Lageda” asundus 100-aastaseks. Sel puhul hakati meenutama minevikku. Majale, kus oli viibinud Tammsaare, oli pandud juba mõne aasta eest mälestustahvel. 1988/89. a. restaureeriti maja kodueestlaste ja ka sotšilaste (kelle territooriumil ta asub) abiga. Nüüd asub seal A. H. Tammsaare Maja Muuseum, kuhu on paigutatud ka eesti tuntud skulptori J. Soansi poolt valmistatud kirjaniku pronkspea. Üks tuba majas on eraldatud 36 esmaasuka perekondade mälestuse jäädvustamiseks.

„Punase Lageda” asundus kuulub administratiivselt 4 km eemal asuva Krasnaja Poljana alla. USA Põhja-Carolina osariigis sama suurusega (3000 el.) asula Black Mountain'i delegatsioon külastas 1988. a. Krasnaja Poljanat kui oma sõpruslinna. Neid viidi ka meie kirjaniku maja vaatama kui üht kultuurilist vaatamisväärsust. Ameeriklased istutasid sinna sõpruspuu ja viisid kaasa teadmisi Eestist.

N. Liit pakkus 1998. a. taliolümpiamängudeks „Punase Lagedat”, kuid õnneks see langes ära meeletult kallite teedeehituskulude tõttu.

„Punase Lagedal” sündinud eestlased armastavad väga oma orgu, mis on lummanud ja lummas neid elu lõpuni — olgu saatus neid paisanud Magadani, polaarjoone taha, Kanadasse või Austraaliasse.

M. Ingermaa-Säkk